

PAUL EVDOKIMOV

Vârstele vieții spirituale

Prefață de Olivier Clément

Traducere din limba franceză de
Pr. Ion Buga

editura
Σοφία

București

CUPRINS

Prefață	5
Introducere	13

Partea I **Întâlnirea**

I. Ateismul	21
II. Credința	55
III. Dimensiunile vieții spirituale	65
IV. Primejdiile necunoașterii și arta ascetică	71
V. Elementele constitutive ale vieții spirituale	77
VI. Despre natura sau despre esența vieții duhovnicești	81
VII. Diferitele vârste ale vieții spirituale	86

Partea a II-a **Obstacolul și lupta**

I. Negațiile răului și afirmațiile binelui	93
II. Cele trei aspecte ale răului și ale răutății	103
III. Infernul și dimensiunea infernală a lumii	109
IV. Suferința oamenilor	116
V. Mesajul Cincizecimii	122

VI. Părinții pustiei	130
VII. Monahismul interiorizat	155
VIII. Ființa umană	182
IX. Asceza vieții spirituale	187
X. Efortul ascetic	192
XI. Sporirea vieții spirituale	195
XII. Patimile și modalitatea ispitirii	200

Partea a III-a

Harismele vieții spirituale și înălțarea mistică

I. Evoluția spiritualității în Răsărit și în Apus	209
II. Trecerea de la Testamentul cel Vechi la cel Nou	214
III. Harismele în viața spirituală	220
IV. <i>Lectio divina</i> , citirea Bibliei	261
V. Preoția universală a laicilor în tradiția răsăriteană	268
VI. Înălțarea mistică	290

PARTEA I

ÎNTÂLNIREA

ATEISMUL

Ateismul se impune și impune prin extensiunea lui masivă. El nu mai este privilegiul unei minorități luminate, ci exprimă norma comună tuturor straturilor societății. O întreagă civilizație s-a zidit în mod conștient pe respingerea lui Dumnezeu, mai precis pe negarea oricărei dependențe de ceva metafizic. Într-adevăr, știința nu are nevoie de ipoteza unui Dumnezeu. Pe de altă parte, din punct de vedere moral, sau Dumnezeu nu este atotputernic, fiindcă nu suprimă răul, sau, dacă nu vrea să-l suprimă, înseamnă că El nu este iubire.

Construit pe negare, ateismul nu are nici un conținut metafizic propriu, nici o filosofie constructivă. El e rar profesat în mod explicit; forma lui dominantă, răspândită democratic, este ateismul de fapt, nevertebrat, dar practic. Contestarea filosofică nu intervine decât *a posteriori* pentru a justifica atitudinile, pentru a invoca un alibi. Rațiunile lui nu sunt niciodată cu adevărat logice și nici nu pot fi, întrucât ar eșua imediat; ele sunt de ordin empiric, în mod esențial utilitare și pragmatice. Ceea ce explică că faptul că la nivel filosofic problema încetează pur și simplu de a-l mai interesa pe om; preocupat mai mult de

chestiuni politice și economice, credințele religioase nu-i spun nimic. Această atitudine e consolidată de neîncrederea adesea justificată față de filosofi care abdică și-și trădează funcția socială prin propriul lor scepticism.

Apostolul Pavel era deplin conștient de ce va produce axarea propovăduirii sale pe ceea ce trezea pe dată reacția violentă a logicii speculative.

Într-adevăr, Întruparea va rămâne întotdeauna nebunie și sminteală pentru gândirea omului, care, în critica sa istorică, demitologizează și face o distincție între Iisus ca persoană istorică și Hristos din reprezentările dogmatice ale credinței. Starea arhaică a cunoașterii de odinioară îl face pe orice savant din zilele noastre neîncredzător și foarte puțin dispus să țină seama de o pretinsă „revelație”. Nu există, spun savanții, în nici un caz vreo certitudine cu privire la acel pretins eveniment, iar un adevăr cufundat în adâncul secolelor este inacceptabil pentru actualismul contemporan. Trebuie să alegem cu discernământ între faptele verificabile și textele produse în mod vizibil de un mit. Este de neconceput și chiar insultător a crede că Dumnezeu pătrunde în timp și-și încredințează adevărul câtorva ucenici obscuri și transmiterea lui fragilă prin texte scrise acum douăzeci de veacuri. Viața lui Iisus nu lasă a se vedea decât anecdoticul fapt divers fără nici o garanție de obiectivitate. Cum ar putea să ajungă la inima omului de rând al veacului XX un fapt oarecare și nesigur, abia remarcat de istorici? Cum ar putea un eveniment datat, fixat în timp și spațiu să revendice o valoare eternă, autoritatea lui Dumnezeu și dimensiunea universală a mântuirii tuturor oamenilor? E aici ceva excesiv de

disproporționat¹, chiar de nesuportat pentru rațiunea critică. Omul Iisus ar fi putut foarte bine să existe în Palestina; nu atât divinizarea Lui de către ucenici, cât *umanizarea lui Dumnezeu* se arată inacceptabilă. Un ideal moral, un concept filosofic pot, la rigoare, să primească titlul de divin, dar filosoful va respinge întotdeauna dialogul între om și Dumnezeu-Omul, va respinge un Dumnezeu Care vorbește în graiul omenesc, Care ia chipul omului. Astfel, autoritatea apostolică de martori se pulverizează și, odată cu ea, cea a Cuvântului. Neascultat de nimeni, Cuvântul este, mai mult ca oricând, vocea care strigă în pustiul istoriei. Ca și înțelepții atenieni de odinioară, omul de rând din ziua de azi respinge orice discurs: „Despre aceasta te vom asculta altădată.”²

Trebuie să fim foarte atenți la această foarte reală dificultate, să ne fie foarte clar ce anume cere credința de la mintea noastră și de ce. Din nefericire, credincioșii și necredincioșii se ignoră în mod profund, nu se mai înțeleg, aparțin unor tipuri antropologice diferite. Încă pentru Sfântul Grigorie de Nyssa, omul care nu este mișcat de Duhul Sfânt constituia o specie, o umanitate aparte.

Credincioșii propun cu naivitate drept argumente frica de Judecata ce va să fie sau neliniștea metafizică în fața morții; or, la nivelul actual de evoluție, învierea morților și orice problemă clasică care ține de religios nu prezintă

¹ Omul care se declară Dumnezeu este de nesuportat pentru iudei, Dumnezeu Care Se face om este sminteală pentru greci. Vechiul Testament cunoștea pe Dumnezeu, dar nu admite ideea unui Dumnezeu Care suferă; misterele grecești aveau imaginea unui Dumnezeu suferind, dar nu-L cunoșteau pe Dumnezeu. Noul Testament este cel care Îi revelează pe amândoi.

² Cf. *Faptele Apostolilor* 17, 32.

nici cel mai mic interes pentru o conștiință atee, pentru că în această situație de degenerescență avansată, nici în subconștient nu mai există vreo urmă de așa ceva. Asistăm la o mutație profundă a substratului uman.

Este important să înțelegem acest lucru, căci, mai presus de mulțimea mereu amorfă, existența unei vieți spirituale reale, viețuirea unui sfânt va fi un soi de ghimpe de suportat pentru un ateism care se vrea sistematic, moral și totalitar. Mai devreme sau mai târziu, ignorarea reciprocă dintre credința dinamică și ateismul militant, ca și coexistența lor pașnică se dovedesc imposibile. Apostolatele mesianice ating o limită unde se înfruntă cu violență și se exclud. De fapt există deja o manieră lucidă și autoritară la modul calm de a pune problema credinței, invitând ateismul la discuție, la o confruntare directă care nu permite nici o trișare, nici o sustragere, nici o refugiere în necunoaștere.

Ateismul se explică prin simplul fapt că Dumnezeu nu Se impune nimănui și că existența Lui nu este o evidență imediată pentru toți. În mintea maselor, credința religioasă se reduce la o exploatare, la o alienare sau la o conso-lare. E de ajuns să se depășească această demagogie, la urma urmei foarte facilă, și critica se izbește de o adevărată dificultate. Nu este vorba de cei care sunt indiferenți din punct de vedere religios, care nu prezintă interes pentru subiectul nostru. Cu totul surprinzătoare este existența ateismului conștient, posibilitatea însăși a existenței sale. Cum poate să fie cineva ateu?

Cuvântul „ateism”, prin acel „a” privativ neagă „teis-mul”, Îl neagă pe Dumnezeu. Or, adevărata problemă este

de a arăta cum poate face el acest lucru în mod real și, în primul rând, de a preciza ce anume neagă. Cum definește ateismul științific „complexul Dumnezeu” înainte de a-l nega? În aceasta constă întreaga problemă. Or, e vorba cel mult de negarea unei teologii școlare, a unei concepții antropomorfe și umane despre Dumnezeu. Aceasta nu depășește deloc umanul și nu are nici un contact cu Dumnezeu în sine. Pe de altă parte, filosofic vorbind, nu se poate nega un lucru decât afirmând un altul. Și negând pe Dumnezeu, ce anume se afirmă în locul Lui? Dacă e vorba de o protoplasmă pe cale să zămislească viitorii săi profeți, trebuie să se admită că e o ipoteză mai problematică decât concepția cu totul simplistă și cinstită despre un Dumnezeu Creator.

A nega și a ignora sunt demersuri foarte diferite ale rațiunii. Un agnostic nu afirmă nimic și ignoră totul. În schimb, nu pot fi negate decât erorile dovedite sau ceea ce este în mod evident imposibil. Ateismul pretinde că Dumnezeu este în mod evident imposibil. Or, știința ne îndeamnă la o extremă prudență când e vorba de judecăți ipotetice și mai ales de observații referitor la ceea ce este imposibil. Granița între posibil și imposibil se deplasează constant, așa încât nu se mai știe unde anume e situată. Dacă știința de mâine va fi aceea care va demonstra că ateismul este o imposibilă impostură, o ignoranță crasă, o supraviețuire a obscurantismului scientist, mai rău decât pretensele „tenebre” ale Evului Mediu?

Un asemenea reviriment al înțelegerii desigur nu-i al zilelor noastre. Dar absența flagrantă a unei filosofii atee suficient de consecventă și constructivă obligă ateismul aca-

demic, sub formele lui recente, să se plaseze dincolo de problema lui Dumnezeu. El nu se mai află la capătul unei reflecții, ci la începutul ei. Este un postulat gratuit, simplist, situat înaintea oricărui raționament, care declară existența lui Dumnezeu ca nemaifiind o problemă filosofică¹.

Ateismul astfel simplificat, pătrunzând în mase, nu-și mai are originea în creierul unor filosofi și se lipsește astfel de orice exercițiu al inteligenței. În mod imperceptibil, el se identifică cu situația istorică, se înscrie în condițiile politice și economice. Își revendică și-și însușește orice efort împotriva foametei, războiului, nedreptății. Și o face cu atât mai ușor cu cât religia oficială, compromisă printr-o ordine (socială) depășită, are parte de același destin ca ea și se vede pur și simplu aruncată la marginea drumului.

Așadar, nu Dumnezeu în sine este contestat: „Cerule e doar pentru îngeri și vrăbii”, zice Heine²; prezența Sa în lume, rădăcina Sa în omenesc sunt negate cu patimă. Negație înlesnită de Dumnezeu Însuși, Cel Care Se vădește, dar nu Se dovedește. Este evident, empiric vorbind, că omul îl poate regăsi pe om, poate să fie pasionat de om, fără vreun amestec al zeilor; de aceea, cel puțin în aparență, cu cât omul este mai om, cu atât el este mai puțin religios și cu atât mai mult se poate simți singurul demiurg al destinului său și stăpân al istoriei.

La limită, ateismul nu mai apare ca un epifenomen fortuit al condiției umane, ci devine esențial, spre exemplu, în

¹ Termenul de ateism „e mai potrivit pentru polemicile religioase decât pentru discuția filosofică, din care de altfel e pe cale să dispară”. A. Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, p. 88. Pentru neopozitivism, nu există nici o cunoaștere care să corespundă cuvântului „Dumnezeu”; problemele metafizice sunt lipsite de sens.

² Vers din poemul *Poveste de iarnă* (n. ed.).

doctrina marxistă. Comunismul nu există decât în funcție de umanismul integral. Conform presupuzițiilor sale, omul este singura realitate a istoriei. El poartă în sine principiul propriei geneze, crearea omului de către om. Raportul dialectic constituie Istoria, raport de producere a omului și de transformare a naturii în natură umană. Omul nu există deci decât în măsura în care se produce ca atare. De la „a avea” (neplinătate de posesii), el trece la „a fi” (plinătate ontologică) asumându-și întregul conținut al ființei sale, creându-se pe sine însuși. Acest unic „înțeles uman” privește omul, suscită pasiunea omului pentru om. În punctul culminant al conștiinței sale, libertatea se descifrează și se impune ca „necesitate înțeleasă” de creație a propriei substanțe, de promovare a omului social, total și universal.

Ceea ce este important de înțeles este că ateismul militant este precomunist, este în mod strict delimitat de propriile sale cadre. Negarea lui Dumnezeu, argumentele inexistenței Lui, expunerea filosofică a contradicțiilor inerente domeniului religios constituie preliminarile dialectice ale ateismului; față de praxis, acest ansamblu constituie în mod necesar o sferă de abstractizare. Omul epocii ateismului militant, până și cel care-l exprimă cel mai bine, este deopotrivă omul abstract, căci critica, chiar cea marxistă, este o operație pur intelectuală.

Or, în momentul desființării definitive a oricărei forme de alienare, va fi suprimată în mod automat, fără nici un alt act suplimentar, înstrăinarea religioasă. Umanismul absolut este efectiv ateu, aceasta fiind o situație de fapt.

La capătul unei evoluții istorice nu va mai fi loc pentru un ateism militant și critic, deoarece odată atins obiectivul

– *telos* – lui, chestiunea religioasă a existenței lui Dumnezeu nici nu se va mai pune și este totodată depășit ateismul abstract și teoretic, încheiat pe vecie. Religia, teismul și ateismul vor avea parte de aceeași soartă, devenind piese de muzeu. Într-adevăr, la acea vârstă de aur, actul conceperii individuale va deveni un act generic total, suficient în sine, având concentrată în el deplin prezentă întreaga lege a speciei, așa încât problema unui prim strămoș va cădea de la sine. Orice interogație pe tema originilor e o ieșire din sfera experienței, o întoarcere la stadiul reflexiv depășit, pune iarăși în discuție omul și materia, care astfel se arată ca neexistând plenar. Aceasta ar însemna recunoașterea non-esențialității lor. Or, comunismul nu este un postulat filosofic, ci un act care încheie istoria. Omul socialist, apariția lui, este o unică și incontestabilă probă, și chiar mai mult decât o probă, o adevărată revelație! De aceea comunismul începe *după* ateism, el este partea practică – *praxis* – de transformare a lumii. Combaterea practică a religiei, rezolvată *in actu*, se situează la începutul unei ere noi o dată pentru totdeauna.

Negarea lui Dumnezeu a permis afirmarea omului; aceasta odată înfăptuită, nu mai rămâne nimic de negat ori de mediatizat. Starea psihologică a omului socialist suprimă ateismul speculativ al negației și cercul se închide pe omul care reprezintă totul, pe substanța sa absolutizată, divinizată. La acest nivel – ca și Dumnezeu Care nu-și pune întrebări cu privire la Sine Însuși –, omul desăvârșit nu-și va mai putea pune întrebări cu privire la propria realitate.

Metoda – se vede pe dată – se arată a fi simplistă, prefilosofică. Invizibilul transcendent este decretat inexistent, nu în mod direct, ci în funcție de materie, ca unul care